

‘Van zorgen voor naar zorgen dat’

Voorjaarsnota 2015

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Ontwikkelingen	5
2.1 Financieel kader	5
2.2 Omvang investeringsprojecten	5
2.3 Risico's	6
3 Ontwikkelingen in de thema's	7
3.1 Waterveiligheid	7
3.2 Voldoende water	8
3.3 Gezond water	10
3.4 Bestuur, middelen en maatschappij	11
4. Financieel kader	13
4.1 Inleiding	13
4.2 Overzicht financiële ontwikkelingen	14
4.3 Investerings	16
4.4 Ontwikkelingen in reserve en vermogenspositie	17
4.5 Tarieven	18

1. Inleiding

Dit is de laatste voorjaarsnota van het huidige college die zij het nieuw gekozen algemeen bestuur aanbiedt. In deze voorjaarsnota zijn twee hoofdlijnen te onderscheiden. In de eerste plaats is deze voorjaarsnota beleidsarm. De hoofdlijnen van het al ingezette beleid en ontwikkelingen worden beschreven. Immers, een nieuw bestuur moet kunnen bouwen op het fundament van het vorige bestuur. Het stokje wordt doorgegeven, maar de kleur van het stokje wordt niet door dit college bepaald.

De tweede hoofdlijn is een financiële. Bij de vaststelling van de voorjaarsnota 2014 is door het algemeen bestuur in juli 2014 besloten om gedurende een periode van vier jaar de tarieven met maximaal 1,5 % boven op de inflatie te laten stijgen. Dit om enerzijds te sparen voor de rwzi Utrecht en anderzijds om kostendekkendheid aan de watersysteemkant te kunnen realiseren. Bij de opstelling van deze voorjaarsnota 2015 constateren we dat de bij de voorjaarsnota 2014 gemaakte afspraak om per 2019 volledig kostendekkende tarieven te kunnen hanteren voor de watersysteemkant nog niet gehaald is. Dit betekent dat er in meerjarig perspectief voor het jaar 2019 nog een taakstelling ligt om het nu geprognosticeerde tekort van 1,5 miljoen euro met maatregelen op te lossen.

In 2014 en begin 2015 is ingezet op herfinanciering van de leningenportefeuille van HDSR om hiermee ruimte te creëren voor bezuinigingen en nieuw beleid voor een nieuw bestuur. Deze actie is succesvol verlopen en heeft er toe geleid dat er voor de jaren 2016 tot en met 2019 een positief saldo inzetbaar zou zijn geweest van 1,1 miljoen euro aflopend naar 0,7 miljoen euro in meerjarig perspectief. Echter eind 2014 is geconstateerd dat we als HDSR een forse ontwikkelopgave op ICT-gebied hebben. Deze ontwikkelopgave vergt forse en onvermijdelijke investeringen in hard- en software evenals de inzet van extra personeel. De kosten hiervan worden geraamd op minimaal 0,7 miljoen euro op jaarbasis.

Beide financiële effecten hebben wij in de geprognosticeerde cijfers verwerkt. Door deze (forse) tegenvaller is er voor de korte termijn geen zicht op ruimte voor nieuw beleid. Pas vanaf 2017, wanneer de investeringen voor de nieuwbouw van de rwzi Utrecht gaan plaats vinden, kan wellicht ruimte voor nieuw beleid worden gevonden. Deze ruimte zien we potentieel in de aan te trekken financiering voor de nieuwe rwzi Utrecht. De in de begroting opgenomen rentepercentages zijn zeker ten opzichte van de huidige markt hoger. Door vanaf tweede helft 2015 en eerste helft 2016 goed te anticiperen op de gefaseerde invulling van de nu geprognosticeerde investeringen kan met gericht treasurybeleid deze potentiële ruimte benut worden.

Het college heeft in de nu afgelopen lange bestuursperiode van ruim zes jaar ongeveer 11 miljoen euro aan structurele bezuinigingen gerealiseerd. Deze bezuinigingen waren er in belangrijke mate op gericht om de oplopende taakstelling (in 2015 8,7 miljoen euro) vanuit het Hoogwater-beschermingsprogramma (HWBP) op te kunnen vangen. Vanuit solide financieel beleid heeft het college er voor gekozen deze taakstelling rechtstreeks in de exploitatie te verwerken in plaats van te activeren. HDSR vaart daarmee een scherpe koers ten aanzien van mensen en middelen waarmee zij haar takenpakket op efficiënte en effectieve wijze ten uitvoer brengt.

Door deze gerealiseerde bezuinigingen zijn de mogelijkheden om nog verder te bezuinigen in relatie tot takenpakket en ambities wel een aandachtspunt voor de komende jaren. Daarnaast constateren we ook dat de organisatie goede voortgang boekt in de groei naar een professionele en zakelijke organisatie die een modern waterschap geacht wordt te zijn. Daar past onder meer bij dat we als waterschap goed kijken wat onze eigen taken zijn en welke taken bij anderen (horen te) liggen. Maar ook de vraag wat we zelf doen en wat we

samen met anderen doen omdat dat efficiënter is, is in dit kader relevant. Immers, het waterschap hoeft niet zelf voor alles te zorgen, het kan er ook voor zorgen dat het gedaan wordt, bijvoorbeeld door de ingelanden op hun eigen verantwoordelijkheid te wijzen. Dat is het motto dat we deze voorjaarsnota 2015 meegeven: "Van zorgen voor naar zorgen dat". Het financieel kader wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk 2. De belangrijkste inhoudelijke ontwikkelingen staan in hoofdstuk 3. Hoofdstuk 4 sluit af met een toelichting op het financieel kader, de investeringsprognose en de ontwikkeling van de reserves.

2. Ontwikkelingen

2.1 Financieel kader

Bij de vaststelling van de voorjaarsnota 2014 is door het algemeen bestuur in juli 2014 besloten om gedurende een periode van vier jaar de tarieven met maximaal 1,5 % boven de inflatie te laten stijgen. Dit om enerzijds te sparen voor de rwzi Utrecht en anderzijds om kostendekkendheid aan de watersysteemkant te kunnen realiseren.

Bij de opstelling van deze voorjaarsnota 2015 constateren we dat de bij de voorjaarsnota 2014 gemaakte afspraak om per 2019 volledig kostendekkende tarieven te kunnen hanteren voor de watersysteemkant nog niet gehaald is. Dit betekent dat er in meerjarig perspectief voor het jaar 2019 nog een taakstelling ligt om het nu geprognosticeerde tekort van 1,5 miljoen euro met maatregelen op te lossen.

Voor het jaar 2016 en volgende jaren staat de invulling van een structureel bezuinigingsbedrag van 2,5 miljoen euro gepland. Dit als laatste deel van een structureel bezuinigingsbedrag van 5 miljoen euro dat geleidelijk vanaf het jaar 2014 is ingevuld.

Het geheel van nog resterende bezuinigingen van 2,5 miljoen euro wordt met deze voorjaarsnota 2015 gerealiseerd. Dit wordt ingevuld door een bedrag van 1,0 miljoen euro te bezuinigen op baggeren. Dit wordt bereikt door de werkwijze toe te passen van toestandsafhankelijk watersysteemonderhoud. Daarnaast wordt een bedrag van 0,8 miljoen gerealiseerd door slimmere inkoop en aanbesteding, reductie van personeelskosten en diverse efficiencyvoordelen door anders te gaan werken. Door de uitgevoerde herfinanciering van de huidige leningenportefeuille en de daarmee gepaard gaande lagere rentekosten wordt de resterende 0,7 miljoen euro op jaarbasis gevonden.

Het totale voordeel van herfinanciering van de leningenportefeuille als gevolg van gunstige renteontwikkelingen bedraagt afgerond 1,8 miljoen euro op jaarbasis vanaf 2016. Een deel daarvan, 0,7 miljoen euro op jaarbasis, wordt ingezet ter dekking van een deel van de bezuinigingstaakstelling van totaal 2,5 miljoen euro vanaf 2016. Er resteert dan nog een geleidelijk aflopend voordeel van 1,1 miljoen in 2016 tot 0,7 miljoen in 2019.

Door het verloop van de financiën in de jaren 2015 tot en met 2019 is het hanteren van een gematigde tariefontwikkeling de komende jaren mogelijk. Mensen en middelen in de HDSR-organisatie zijn mede door bezuinigingen van de afgelopen jaren, op basis van benchmarkonderzoeken met collega waterschappen, op scherp gesteld. Bij het aangaan van nieuwe ontwikkelingen en projecten vormt dit een aandachtspunt.

2.2 Omvang investeringsprojecten

Het goed inrichten van de organisatie om een groter volume aan projecten te kunnen realiseren zien we als een belangrijke strategische opgave. De omvang van investeringen in waterschap werken, exclusief de rwzi Utrecht, bedraagt al enige jaren gemiddeld 30 miljoen euro. De organisatie heeft zich de afgelopen jaren op het managen van deze investeringsportefeuille verder geprofessionaliseerd, en is in staat om dit investeringsniveau te realiseren. Bovenop dit 'vaste' niveau komen vier nieuwe investeringen: de rwzi Utrecht, de KWA+, de Gekanaliseerde Hollandsche IJssel en de POV Centraal Holland. Hierdoor zal het investeringsniveau de komende periode tot 2019 jaarlijks flink toenemen (zie de tabel in hoofdstuk 4.3).

Deze ontwikkeling wordt vormgegeven via vier sporen:

1. Voor de drie projecten rwzi Utrecht, POV Centraal Holland en KWA+ zijn inmiddels aparte projectorganisaties ingericht met elk een eigen sturingslijn.
2. Voor deze drie projecten én complexe reguliere waterschap werken wordt de methodiek van Integraal Project Management ingevoerd. Deze methodiek is ontwikkeld bij

Rijkswaterstaat. Centraal daarbij staat aansturing van projecten vanuit projectteams waarbij de disciplines techniek, omgeving, contract en projectbeheersing allemaal apart zijn vertegenwoordigd.

3. Ontwikkelen van talentvolle medewerkers voor leidende rollen op deze vier disciplines in de aparte projectorganisaties en in de teams voor het complexe waterschap werken.

4. Aantrekken of inhuren van expertise op projectrollen waarop de beschikbare capaciteit beperkt is bijvoorbeeld bij omgevingsmanagement of waar binnen het waterschap beperkt ervaring mee is bijvoorbeeld bij contractmanagement.

In nauwe samenwerking met een aantal collega waterschappen die een vergelijkbare ontwikkeling hebben doorgemaakt wordt bekeken op welke wijze wij onze projectorganisatie verder kunnen optimaliseren.

2.3 Risico's

Risico's verbonden aan de werkzaamheden die HDSR als waterschap uitvoert worden periodiek systematisch in kaart gebracht. Dit gebeurt bij de jaarrekening en de begrotingsopstelling en indien noodzakelijk worden ze periodiek geactualiseerd.

Risico's worden waar mogelijk uitgedrukt in financiële zin en worden in totaliteit tot uitdrukking gebracht in het minimaal gewenste weerstandsvermogen voor ons waterschap.

Dit aan de hand van een landelijk gangbare systematiek.

Het kader dat door het algemeen bestuur voor HDSR is vastgesteld is dat HDSR beleidsmatig haar weerstandvermogen minimaal op het niveau goed wil hebben. Aan de hand van de huidige (concept)-jaarrekeningcijfers valt HDSR binnen dit kader.

Indien er risico's zijn die zich nog lastig laten duiden, maar waarvan wel bekend is dat deze op ons waterschap afkomen wordt dit kwalitatief beschreven. Dit is ook gedaan bij deze voorjaarsnota om zo aan te geven welke risico's al wel of nog niet verwerkt zijn in deze meerjarige prognoses. In paragraaf 4.1 zijn deze puntsgewijs expliciet vermeld.

3. Ontwikkelingen in de thema's

3.1 Waterveiligheid

Onze inzet voor waterveiligheid richt zich uiteraard op het uitvoeren van fysieke maatregelen maar ook op communicatie. Om veilig te zijn tegen overstromingen onderhouden we waterkeringen, zowel langs de rivieren als langs de boezems. We adviseren partijen in de ruimtelijke ordening over maatregelen, die de gevolgen van een eventuele overstroming of wateroverlast kunnen verzachten of tenietdoen. We willen het bewustzijn van onze inwoners vergroten. Werken aan waterveiligheid geeft geen garantie. Die kans is niet nul en inwoners moeten zich daarvan bewust zijn.

Nieuwe normering waterveiligheid

In 2014 is met de Deltabeslissing Waterveiligheid besloten om een nieuw water veiligheidsbeleid vast te stellen met nieuwe normen. Ook komt er een nieuw toetsinstrumentarium, dat nog in ontwikkeling is. De nieuwe normen en het nieuwe toetsinstrumentarium worden in 2017 wettelijk vastgelegd. Ter voorbereiding op de nieuwe manier van toetsen inventariseert ons waterschap wat nodig is om dit goed te kunnen uitvoeren. Hierbij wordt gekeken naar investeringen in kennis, data-inzameling en capaciteit. We gaan actief de mogelijkheden van verdere samenwerking met andere waterschappen verkennen.

Projectoverstijgende Verkenning (POV) Centraal Holland

De POV Centraal Holland maakt onderdeel uit van het Landelijke Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP). Verkenning (POV) Centraal Holland is in 2014 van start gegaan. Dit project heeft als doel te verkennen welke maatregelen nodig zijn om het overstromingsrisico van Centraal Holland te verkleinen. De strategie die hierbij gevolgd wordt is dat het veiligheidstekort ten gevolge van de afgekeurde keringen van de Hollandsche IJssel het beste kan worden opgelost door de dijken langs de Nederrijn en Lek te versterken. Daarbij wordt dan gelijk rekening gehouden met de nieuwe normering voor deze dijken. De POV is een samenwerkingsproject van drie waterschappen, Rijkswaterstaat en de provincie Utrecht. In fase I van de POV (2014 en 2015) wordt de opgave uitgewerkt, voor zowel de keringen van de Hollandsche IJssel als van de Lek. Begin 2016 is duidelijk welke trajecten niet voldoen. In fase II, de jaren 2016 en 2017, wordt er naar een voorkeursalternatief toegewerkt. Eind 2017 moet er een ruimtelijk voorkeursalternatief zijn vastgesteld. Realisatie van de te verbeteren dijktrajecten zal naar verwachting vanaf 2020 plaats gaan vinden.

Toezicht Rijk op zorgplicht waterkeringen

Sinds 2014 is de rol van toezichthouder voor de primaire waterkeringen overgedragen van de provincie naar het Rijk. Het Rijk heeft deze taak belegd bij de Inspectie voor Leefomgeving en Transport (ILT). De ILT houdt toezicht op de periodieke toetsing van de primaire waterkeringen en op de wijze waarop de beheerder de zorgplicht uitvoert binnen het door het Rijk opgestelde kader. De manier waarop het toezicht georganiseerd wordt is in ontwikkeling. In 2015 moet duidelijk worden hoe dit wordt ingevuld. Ons waterschap doet in 2015 mee aan een pilot. Met de uitkomsten van deze pilot gaan we na wat nodig is om goed invulling te blijven geven aan onze zorgplicht.

Groot onderhoudsplan regionale waterkeringen

In 2015 wordt ook onderzoek uitgevoerd naar de mogelijkheden om het boezemsysteem in het veenweidegebied anders in te richten. Een andere inrichting van het boezemsysteem kan mogelijk leiden tot minder kilometers regionale waterkeringen. Daarnaast wordt met de provincies Utrecht en Zuid-Holland verkend of ons waterschap efficiënter vorm kan geven aan de veiligheidsdoelstelling. Het Groot onderhoudsplan Regionale Waterkeringen (GOP-RWK) is in 2013 vastgesteld. Dit GOP is er op gericht om de Regionale Waterkeringen in 2020 aan de veiligheidsnormen te laten voldoen. In 2016 vindt een actualisatie van het GOP plaats, inclusief een bijstelling van de kosten. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de

resultaten van een aantal project voorbereidende onderzoeken die in 2014 zijn gestart. Het merendeel van de keringen die nog verbeterd moeten worden, zijn keringen met een weg erop. De 'groene' kades zijn min of meer op orde. Maatschappelijk gezien is een kadeverbetering in combinatie met een wegreconstructie meestal de gunstigste oplossing. Samenwerking met de wegbeheerder (meestal een gemeente) is voor ons dan ook van groot belang. In toenemende mate merken we dat gemeenten geen financiële middelen inzetten om bij te dragen aan een dergelijke wegreconstructie. Hier zal het waterschap scherpe keuzes moeten maken ten aanzien van wat wel en wat niet tot onze taak behoort.

3.2 Voldoende water, niet te veel en niet te weinig

Het thema voldoende water omvat alle taken, projecten en activiteiten van het waterschap die gericht zijn op de actieve sturing en regeling van het waterpeil. Ook omvat het thema de programma's om het watersysteem zo veel mogelijk klimaatbestendig maken en aan te passen aan de veranderingen en ontwikkelingen in de omgeving. Wij doen dit samen met de omgeving waarvoor het watersysteem werkt.

Voor de actieve sturing en regeling van het waterpeil wordt de al ingezette lijn voortgezet. In deze voorjaarsnota wordt daarom ingegaan op twee actuele thema's rond klimaatverandering: omgaan met wateroverlast en omgaan met droogte.

Omgaan met wateroverlast

De hoeveelheid regen (in volume) die in een heel jaar op ons gebied valt blijft de afgelopen jaren min of meer stabiel. Wat wel verandert, is het patroon waarin die regen valt. De lengte van droge periodes en de intensiteit van de regenbuien neemt toe. Het waterschap heeft de zorgplicht om het systeem goed te laten functioneren en om overlast te voorkomen. Met regulier beheer en onderhoud blijft het watersysteem goed werken onder normale omstandigheden. Het waterschap neemt extra maatregelen om grote regenbuien op te vangen en te verwerken. Extreme weersituaties kan en wil het waterschap echter niet de baas zijn. Dit vergt een inzet en uitgave, die niet in verhouding staat tot het risico. Wel beschikt het waterschap over een calamiteitenorganisatie die actief wordt bij calamiteiten om zo de wateroverlast zoveel en zo snel mogelijk te beperken.

Er is landelijk uit oogpunt van doelmatigheid een norm gesteld voor de dimensies van het watersysteem (capaciteit en bergend vermogen). In stedelijk gebied bedraagt deze norm 1:100 of: het watersysteem moet zodanig zijn ontworpen dat de kans op overstroming van stedelijk gebied door regenval maximaal 1 keer in de 100 jaar bedraagt. Met stedelijk gebied wordt niet alleen de stad Utrecht bedoeld maar ook andere bebouwde agglomeraties. Bekend is dat op een aantal plaatsen nog niet aan deze norm wordt voldaan. Deels als gevolg van dalende bodem, verzakkende woningen en infrastructuur, deels als gevolg van onvoldoende bergend vermogen binnen de polders en het boezemstelsel. In het stedelijk gebied zijn zowel gemeenten als waterschap actief met programma's om voor 2021 aan deze norm te voldoen, onder andere door ruimtelijke ingrepen en door het vergroten van de waterberging.

Maar ook na uitvoering van deze programma's om aan deze norm te voldoen blijft de vraag: kunnen en moeten wij ons beter voorbereiden op extremen die ver boven de norm uitgaan en waarbij het water ook wegen kiest die niet door de waterbeheerder alleen te beheersen zijn? Uitgangspunt voor het waterschap is dat we ons ook in die situaties inspannen om schade zoveel mogelijk te beperken, maar dat het er in die situaties op aan komt om dat te doen met alle betrokkenen, waaronder de inwoners, de gemeente, de veiligheidsregio en de daartoe behorende hulpdiensten.

In het meerjarenprogramma van deze voorjaarsnota is rekening gehouden met middelen om de inzet van gebiedsmodellering voor verschillende gebieden te kunnen financieren. Met middelen voor eventuele maatregelen die volgen uit deze modellering is geen rekening gehouden. Daar wordt in een volgende voorjaarsnota of begroting op ingegaan.

Landelijke bijdragen rond extreme regenval in stedelijk gebied

De problematiek van extreme regenval en de mogelijke gevolgen voor stedelijk gebied die dat kan hebben is landelijk geagendeerd via het Deltaprogramma. Het is echter een thema dat lastig te vertalen is naar landelijke of regionale maatregelprogramma's, omdat de problematiek overal verschillend is. Om de problematiek van extreme regenval in stedelijk gebied dat ook te kampen heeft met bodemdaling nadrukkelijker op de agenda te krijgen gaat het waterschap in 2015 aan het Rijk een programma voorstellen in samenwerking met gemeenten en provincies die met vergelijkbare problematiek te maken hebben. Doel van dit programma is om te komen tot zinvolle maatregelen om in te spelen op de gevolgen van klimaatverandering in dit type stedelijk gebied. De opgedane kennis uit het gebiedsproces voor Kockengen kan hiervoor mede input zijn, en de inzet is om voor aanpak en uitvoering van een eventueel pakket maatregelen in deze gebieden via een dergelijk programma cofinanciering te zoeken.

Omgaan met extreme droogte

Met het Deltaprogramma is ook een oplossingsrichting gekozen voor de toenemende overlast in West-Nederland bij extreme droogte. Bij extreme droogte en de daarbij horende lage rivierafvoeren neemt de invloed van de zee en daarmee het zout toe, met als gevolg dat de inlaat van water bij onder andere Gouda verzilt. De Kleinschalige Wateraanvoer (KWA) is een noodmaatregel om in dergelijke situaties vanuit de Lek en Amsterdam-Rijnkanaal via het gebied van ons waterschap zoet water aan te voeren naar het gebied van Rijnland, Delfland en Schieland. Onderdeel van het Deltaprogramma is een vergroting van deze KWA, de KWA+. De investeringskosten van deze maatregel worden gefinancierd uit het Deltafonds.

In 2015 wordt door middel van een bestuursovereenkomst vastgelegd wat de inspanning van de regio West-Nederland zal zijn voor het realiseren van de in de Deltabeslissing vastgelegde zoetwater maatregelen. Deze bestuursovereenkomst bindt het waterschap op twee punten die consequenties hebben voor de meerjarenplanning:

1. Met deze bestuursovereenkomst verbinden zowel ons waterschap als het Hoogheemraadschap van Rijnland zich tot het realiseren van de 1e fase KWA+. In 2015 en 2016 vinden daarvoor de afrondende verkenningen plaats. Ons waterschap en het Hoogheemraadschap van Rijnland hebben daarvoor een gezamenlijke projectorganisatie opgezet. Realisatie van de maatregel kan in 2017 starten, in 2016 wordt al wel begonnen met (een deel van) de benodigde baggerwerkzaamheden in de Gekanaliseerde Hollandsche IJssel. Omdat ons waterschap penvoerder is van dit project, worden de benodigde financiën geprogrammeerd via onze meerjarenplanning en begroting. De aanlegkosten worden echter gefinancierd door het Rijk. De regionale partners betalen het beheer en onderhoud.

2. De bestuursovereenkomst verplicht het waterschap tot het uitvoeren van regionale maatregelen zoals flexibel peil, slim doorspoelen en droogtebestrijding. De omvang van de verplichting staat gelijk aan de inspanningen die daar al eerder vanuit andere programma's

voor zijn geprogrammeerd. Er zijn dus geen directe gevolgen voor de meerjarenplanning.

Ook de landbouw heeft zich via het Deltaplan Agrarisch Water bereid verklaard een rol te nemen in het verbeteren van de zoetwatervoorziening. Het proces van de bestuursovereenkomst wordt ook gebruikt om deze bereidheid om te zetten in verplichtingen.

In het bestuurlijk platform zoet water west Nederland is afgesproken dat er een joint fact finding mission gaat plaats vinden naar de permanente oostelijke aanvoer.

3.4 Gezond water

In 2015 start het programma 'Gezond water'. Dit is de naam die meegegeven is aan de tweede periode van de Europese Kaderrichtlijn Water, die loopt van 2016 tot 2021. Ten opzichte van de eerste periode heeft het bestuur een beleidswijziging voorbereid op basis van gebiedsprocessen, inspelend op ontwikkelingen zoals klimaatverandering en veranderingen in de landbouw. De focus komt meer op kleinere wateren en samenwerking met andere partijen te liggen. Om de KRW-doelen uiteindelijk te kunnen behalen ligt een grote opgave bij de landbouwsector, die met het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer heeft aangegeven hiervoor haar verantwoordelijkheid te willen nemen. Het waterschap stimuleert de verduurzaming van de landbouw zoals ook in Europa wordt voorgestaan met het nieuwe Gemeenschappelijke Landbouwbeleid door onder andere cofinanciering van groenblauwe diensten.

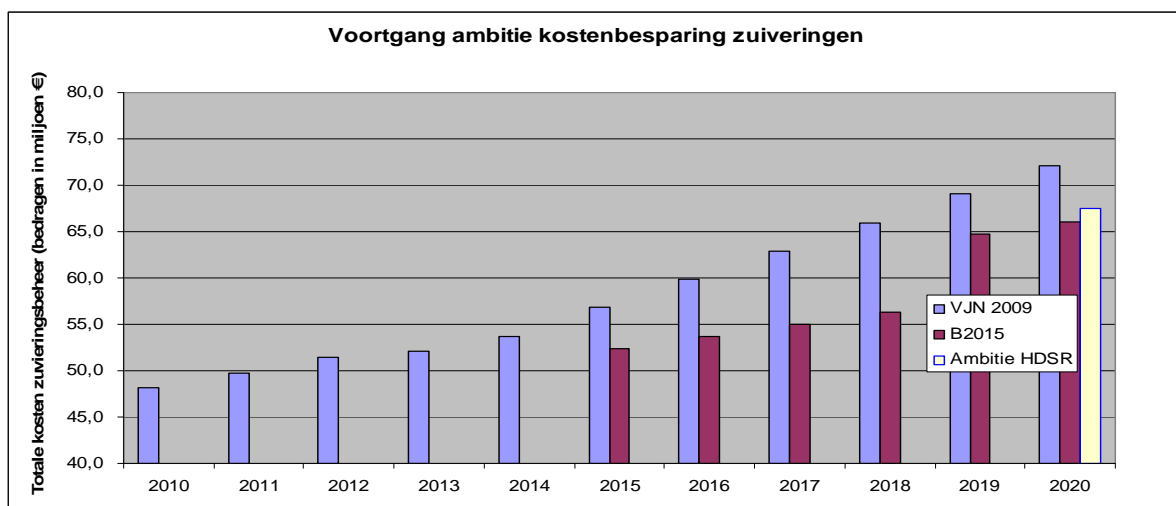
Het programma wordt opgenomen in het tweede stroomgebiedbeheersplan Rijn. In 2014 is het ontwerpprogramma vrijgegeven door het College. Het definitieve programma wordt in 2015 door het AB vastgesteld. In de voorjaarsnota en de begroting worden alle activiteiten en taken die gericht zijn op het verbeteren van de waterkwaliteit onder dit programma gebracht. Het programma gezond water vervangt daar mee het programma 'kwaliteit van het oppervlaktewater' uit voorgaande voorjaarsnota's.

De uitvoering van de zuiveringstaak blijft, evenals in voorgaande nota's als apart programma Zuiveringsbeheer opgenomen.

Financieel kader kostenbesparing afvalwaterketen

In het Bestuursakkoord Water is afgesproken om landelijk vanaf 2020 jaarlijks structureel 380 miljoen euro te besparen op de kosten in de afvalwaterketen. Ons waterschap neemt hiervan 6,1 miljoen euro voor haar rekening. Voor 2010 is hiervan al 1,5 miljoen euro gerealiseerd, o.a. door samenwerking met gemeenten en besparingen op de zuiveringen. In de periode 2010-2020 resteert daarom nog een besparingsambitie van 4,6 miljoen euro.

In de grafiek op pagina 11 worden de voortgang en de prognose van onze besparingsambitie (geel) weergegeven door de kostenontwikkeling van de begroting van 2015 (paars) af te zetten tegen het oorspronkelijk verwachte kostenniveau in 2020 op basis van VJN 2009 (blauw). Een verlaging van het verwachte kostenniveau Voorjaarsnota 2009 met de besparingsambitie van 4,6 miljoen euro leidt tot een geambieerd kostenniveau van 67,5 miljoen euro (Ambitie HDSR). Volgens de begroting van 2015 ligt het kostenniveau in 2020 op 66,1 miljoen euro (B2015): 1,4 miljoen euro lager dan het geambieerde niveau. Deze verlaging van het begrote kostenniveau wordt vooral gerealiseerd door lagere kapitaallasten van de vernieuwing van de rwzi Utrecht: de huidige raming is 3,2 miljoen euro lager dan de meest voor de hand liggende variant waarvan in 2011 werd uitgegaan. Daarnaast dragen gunstigere (her)financiering, energiebesparende maatregelen, verlenging levensduur installaties en kostenbewuster inkopen bij aan een lager kostenniveau.

In het kostenniveau volgens Begroting 2015, waarmee de besparingsambitie ruimschoots wordt behaald, zijn de volgende niet te kwantificeren ontwikkelingen nog niet opgenomen: zuiveringsbeheer laten opereren als resultaatverantwoordelijke eenheid, de invoering van het Groot Onderhoudsplan Zuiveringsbeheer en verdergaande samenwerking met gemeenten en andere waterschappen.

Rwzi Utrecht

De besluitvorming rond project rwzi Utrecht is in 2014 afgerond. De projectorganisatie is op basis van integraal projectmanagement (IPM) ingericht om dit belangrijke project te laten slagen. De aanbestedingen van het uitbesteden van de slibverwerking en van het vernieuwen van de waterlijn zijn gestart in 2015. De nieuwe installatie wordt in 2019 in bedrijf genomen.

3.4 Bestuur middelen en maatschappij

Binnen het thema bestuur, middelen en maatschappij wordt ingezet op het leveren van toegevoegde waarde aan de hoofdpogaven van HDSR. Hierna worden de belangrijkste punten benoemd.

Organisatieontwikkeling

De ingezette organisatieontwikkeling wordt voortgezet. Om deze transitie de komende drie jaar vorm te geven wordt met een transitiebudget van 1 miljoen euro gewerkt. Dit budget wordt in 2015 gevormd uit voordelen van meevallende kapitaallasten. Gedurende het jaar 2015 wordt bezien of dit transitiebudget zich moet gaan ontwikkelen naar een voorziening van personele kosten die de organisatie nog niet kent voor onder andere WW-verplichtingen. Dit wordt uitgewerkt bij de begroting 2016.

Het transitiebudget is noodzakelijk om de personele beweging te faciliteren van uitstroom van medewerkers en het opleiden en aantrekken van specifieke medewerkers.

Investeren in ICT

HDSR kampt met ICT problemen. Deze zijn het gevolg van een verouderde ICT-infrastructuur (de Automatisering) en het achterblijven van de interne sturing (het Informatiemanagement). De gevolgen hiervan zijn manifest geworden bij de in de tweede helft 2014 uitgevoerde update van de basale kantoorvoorzieningen.

Toepassing van ICT is doorgedrongen in vele primaire processen: online peilsturing, energie optimaliserende zuiveringsprocessen, meetnetten voor grondwater en waterkwaliteit, live dijk monitoring, e-dienstverlening. Maar ook kantoorautomatisering is een onmisbare faciliteit

voor de organisatie geworden. Bij uitval stagneert in de dagelijkse uitvoering veel en is er direct verlies van efficiency. Het imago van en het vertrouwen in het waterschap kunnen dan snel geschaad zijn.

Dit behoeft de komende jaren een geregisseerde aanpak om de ICT op voldoende niveau te brengen. De eerste schattingen van de financiële implicaties om de ICT in meerjarenperspectief op orde te brengen en te houden, zijn becijferd op een structurele toename van de jaarlijkse kosten van minimaal 0,7 miljoen euro op jaarbasis. Deze toename bestaat hoofdzakelijk uit kosten ICT personeel, kosten ICT infrastructuur en het beheer daarvan inclusief toegenomen beveiligingseisen.

Bij de begroting 2016 wordt de uitwerking van de ICT investeringen met de daarin opgenomen dekking gepresenteerd. ICT vraagt de komende jaren extra middelen. In deze voorjaarsnota is hiervoor een bedrag van 0,7 miljoen euro vanaf 2016 als extra benodigd bedrag opgenomen. Door inzet van het bij de eerste burap 2015 gemelde éénmalige voordeel van 1,5 miljoen euro ten behoeve van de noodzakelijke ICT impuls in 2015 en 2016 wordt de noodzakelijke tijd en ruimte gecreëerd. Dit, zodat op een evenwichtige wijze in begroting 2016 en voorjaarsnota 2016 hier uitwerking aan kan worden gegeven. Het resultaat na de maatregelen is een degelijke basis voor en invulling van een robuuste bedrijfsvoering. Het is niet minder, maar ook niet meer dan dat.

De toepassing van ICT, de strategische waarde en de kosten nemen toe. Dit door technologische en maatschappelijke ontwikkelingen, door de verwachtingen van burgers en onder invloed van Rijksbrede wetgeving en aanvalsplannen. HDSR beziet hoe zij deze verwachte kostentoeename zoveel mogelijk in samenwerking met andere partijen kosteneffectief kan opvangen.

4. Financieel kader

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staan de financiële hoofdlijnen voor de periode 2016 tot en met 2019.

HDSR streeft naar een gezond financieel evenwicht van de uitvoering van waterschapstaken, lasten voor de burger en een solide eigen vermogenspositie.

Maatregelen die hiervoor in gang zijn gezet zijn:

- Het inzichtelijk maken van de inhoudelijke opgaven waar ons waterschap voor staat;
- Efficiencyverbeteringen doorvoeren daar waar mogelijk;
- Samenwerking zoeken om onze taken zo effectief en efficiënt mogelijk uit te voeren;
- Belastingopbrengsten in evenwicht brengen met de kosten die ons waterschap hiervoor moet maken.

HDSR vaart een scherpe koers ten aanzien van de mensen en middelen waarmee zij haar takenpakket efficiënt en effectief verricht. Dit blijkt onder andere uit recente vergelijkingen met collega waterschappen. Bij wijzigingen in ambities (bijvoorbeeld projecten, maar ook nieuwe wettelijke eisen) vraagt dit daarom nadrukkelijk goede afstemming met de daarvoor beschikbare en benodigde middelen.

In dit hoofdstuk worden posities en ontwikkelingen van de netto kosten en belastingopbrengsten inzichtelijk gemaakt. Daarnaast wordt ingezoomd op de reservepositie, de vermogenspositie en de mogelijkheden en beperkingen van onze financieringsvormen.

Uitgangspunten

De uitgangspunten voor het financiële kader zijn beleidsarm. De autonome ontwikkelingen en de besluitvorming van het algemeen bestuur tot en met februari 2015 zijn verwerkt. Onderstaande uitgangspunten zijn opgenomen in het kader:

- De basis voor het kader is het niveau van kosten en overige opbrengsten uit de vastgestelde begroting van 2015;
- De doorwerking van de besluitvorming over meerjarige bezuinigingen uit voorjaarsnota 2013 is verwerkt;
- De doorwerking aanvullende bezuinigingstaakstelling van 2,5 miljoen structureel vanaf 2016 is verwerkt;
- Indexering van de kosten en overig opbrengsten van 1% per jaar en op de personeelslasten van 1,5%. De indexering is gebaseerd op de opgave Centraal Planbureau, december 2014; de indexering personeelslasten is gebaseerd op het principeakkoord cao waterschappen gesloten in april 2015. De indexpercentages worden jaarlijks bij de voorjaarsnota geactualiseerd)
- Uitgaven rwzi Utrecht op basis van besluitvorming december 2014;
- Bijdrage HWBP: gebaseerd op Bestuursakkoord Water;
- Kapitaallasten: geactualiseerd op basis van de stand van de jaarrekening 2014 en een gemiddeld investeringsniveau van afgerond 30 miljoen euro voor rekening van HDSR (exclusief uitbreiding rwzi Utrecht, dit heeft pas effect in 2020);
- Gekanaliseerde Hollandsche IJssel: reguliere uitgaven en kapitaallasten uit toekomstige investeringen zijn financieel neutraal geraamd en worden gedekt uit de gevormde bestemmingsreserve;
- Een stijging van belastingopbrengsten van 2,5% per jaar (gemiddelde indexstijging van 1% op de kosten en 1,5% t.b.v. kostendekkendheid en reservering voor de zuiveringsinvestering) voor de periode 2016 tot en met 2018. Vanaf 2019 is de begrote stijging 1%.

In het financieel kader in deze voorjaarsnota is een aantal risico's niet verwerkt. Dit betreft:

- Marktprijzontwikkelingen die hoger zijn dan de opgenomen indexpercentages voor lonen en overige kosten. In deze voorjaarsnota is gerekend met een prijsindex op lonen van 1,5 % en van een prijsindex op overige kosten en opbrengsten van 1%. Indien er sprake is van een hogere stijging als gevolg van nieuwe cao-afspraken of prijsstijgingen in de markt dan is dit effect hiervan in deze voorjaarsnota nog niet verwerkt;
- Aquon. In 2011 is het laboratorium AQUON opgericht, een Gemeenschappelijke Regeling van negen waterschappen waaronder HDSR. AQUON functioneert nog niet zoals bedoeld is in de oorspronkelijke Business Case. Directie en bestuur van AQUON sturen aan op een reorganisatie die tussen de 10-20 miljoen euro gaat kosten. Voor HDSR betekent dit een extra kostenpost van tussen de 0,4 – 0,8 miljoen euro. Een alternatief is om uit AQUON te stappen en de laboratorium-activiteiten elders onder te brengen (markt of ander waterschapslab). De kosten die daarmee gemoeid zijn worden in 2015 in beeld gebracht. Deze inzichten worden gebruikt om in 2015 een besluit te nemen over onze strategie met betrekking tot AQUON;
- Uitkomsten bestuurlijke onderhandelingen in waterakkoorden;
- Uitwerking van onze bijdrage in grote projecten zoals GOP keringen.

4.2 Overzicht financiële ontwikkelingen, kosten en opbrengsten

Financieel kader voorjaarsnota 2015.

	<u>2015</u>	<u>2016</u>	<u>2017</u>	<u>2018</u>	<u>2019</u>
Basis uit begroting 2015:					
Kosten	127,4	126,2	126,2	126,2	127,4
Overige opbrengsten	17,5	17,5	17,5	17,5	17,5
Onttrekking bestemmingsreserves	2,1	0,9	0,9	0,9	2,1
Saldo kosten en overige opbrengsten	107,8	107,8	107,8	107,8	107,8

Mutaties tov 2015

Ontwikkelingen meerjarenkader:

Indexering		0,9	1,7	2,6	3,6
Tijdelijke maatregelen project RWZI Utrecht		1,9	5,9	6,0	3,2
Herstructurering leningen rentevoordeel		-1,8	-1,7	-1,6	-1,6
ICT ontwikkeling structureel		0,7	0,7	0,7	0,7
Overige ontwikkelingen en besluiten *		-0,4	0,6	0,3	0,3
Aanvulling bezuiniging tot 5 miljoen (besluit 2014)		-2,5	-2,5	-2,5	-2,5
Meerjarenperspectief voorjaarsnota 2015		107,8	106,6	112,5	113,2
					111,6

Totaal netto kosten verdeeld naar:

Watersysteemheffing	55,1	53,3	54,4	54,9	55,4
Zuiveringsheffing	52,7	53,3	58,1	58,3	56,2
	107,8	106,6	112,5	113,2	111,6

(bedragen in miljoenen euro's)

* Onder deze post zijn de ontwikkelingen verwerkt op basis van besluitvorming die heeft plaatsgevonden. Dit zijn o.a. onze bijdrage in het HWBP, de mutatie op de afschrijvingslasten, en de nog te realiseren taakstellende bezuinigingsopdrachten uit 2013. Op basis van de geïndexeerde nullijn (2015 +1% index) bedraagt de netto kosten reeks: 2016: 108,88 miljoen euro; 2017: 109,97 miljoen euro, 2018: 111,07 miljoen euro en 2019: 112,18 miljoen euro).

	<u>2015</u>	<u>2016</u>	<u>2017</u>	<u>2018</u>	<u>2019</u>
<u>Belastingopbrengst**</u>					
Watersysteemheffing	49,6	50,8	52,1	53,4	53,9
Zuiveringsheffing	57,4	58,8	60,3	61,8	62,4
Totaal belastingopbrengsten	107,0	109,6	112,4	115,2	116,3

Mutatie reserve (opbrengsten- kosten)

Watersysteemheffing	5,5-	2,5-	2,3-	1,5-	1,5-
Zuiveringsheffing	4,7	5,6	2,2	3,5	6,3
Totaal mutatie reserves	0,8-	3,1	0,1-	2,0	4,7

Verloop reserves

	saldo ult. <u>2014</u>	saldo ult. <u>2015</u>	saldo ult. <u>2016</u>	saldo ult. <u>2017</u>	saldo ult. <u>2018</u>	saldo ult. <u>2019</u>
Watersysteemheffing	19,7	14,2	11,7	9,3	7,8	6,3
Zuivering	7,9	12,6	18,2	20,4	23,9	30,2
	27,6	26,8	29,9	29,8	31,7	36,5

(bedragen in miljoenen euro's)

** De belastingopbrengst is in het meerjarencader in de periode 2015 tot en met 2018 verhoogd met 2,5% (zijnde 1% compensatie kostenindex en 1,5% opslag voor kostendekkendheid en reservering voor kosten rwzi Utrecht). De belastingopbrengst in 2019 is verhoogd met alleen het indexpercentage (1%).

Toelichting op ontwikkelingen per belastingcategorie:

Watersysteemheffing

Door de bezuinigingsmaatregelen in de afgelopen jaren zijn de kosten en opbrengsten in 2019 bijna in evenwicht. In totaliteit is er een stijging van de lasten te constateren. Dit komt door de maatregelen in de watergebiedsplannen, de reguliere instandhouding en ambities.

Zuiveringsheffing

In de periode tot en met 2019 stijgen de lasten voor de zuivering als gevolg van de voorbereidingsactiviteiten voor de nieuwe rwzi Utrecht. Het verschil tussen de kosten en opbrengsten is benodigd ter dekking van de kosten van de ingebruikname van de nieuwe rwzi Utrecht. Deze gaan vanaf 2020 tot de jaarlijkse exploitatie behoren.

4.3 Investerings

In onderstaand overzicht zijn de geraamde investeringen voor ons waterschap weergegeven. (x 1.000 euro)

<u>Programma's:</u>	<u>2015</u>	<u>2016</u>	<u>2017</u>	<u>2018</u>	<u>2019</u>
Veiligheid	8.900	8.000	8.100	8.200	8.300
Voldoende Water	15.500	12.500	12.600	12.700	12.800
Schoon water	5.500	8.900	9.000	9.100	9.200
Bestuur middelen en maatschappij	Pm	Pm	Pm	Pm	Pm
Totaal programma's	30.000 (+PM)	29.400 (+PM)	29.700 (+PM)	30.000 (+PM)	30.300 (+PM)
Project vernieuwing RWZI Utrecht		2.000	45.000	50.000	5.000
Totaal investeringen financieel tlv HDSR:	30.000 (+PM)	31.400 (+PM)	74.700 (+PM)	80.000 (+PM)	35.300 (+PM)
Investeringsuitgaven GHY		2.000	2.000	2.000	2.000
Investerings penvoerderschap:					
POV Centraal Holland	4.000	2.000	PM	PM	PM
Zoetwater		2.400	4.000	11.000	13.000
Totaal investeringen overzicht	34.000 (+PM)	37.800 (+PM)	80.700 (+PM)	93.000 (+PM)	50.300 (+PM)

De geraamde investeringsopgave is opgebouwd uit diverse categorieën investeringen:

- Investerings waarvan de kapitaallasten ten laste van de jaarlijkse exploitatie worden gebracht. Dit betreffen investeringen in de reguliere programma's.
- Eenmalige omvangrijke investering in de zuivering. Naast de reguliere investering wordt in de periode 2015 – 2019 door ons waterschap een incidenteel grote investering in een projectvorm uitgevoerd die los gekoppeld is van de normale projectorganisatie. Dit betreft de uitvoering van het project rwzi-Utrecht.
- Investerings waarvan de lasten worden gedekt door bijdragen van derden. Dit betreft de investeringen in de Gekanaliseerde Hollandsche IJssel en waterschap overstijgende projecten waarvoor HDSR penvoerder is zoals de POV centraal Holland en de KWA+.

De totale omvang van deze meerjarige investeringen, varieert van 34 miljoen tot 93 miljoen (+PM) per jaar en ligt daarmee aanzienlijk hoger dan de gemiddelde investeringsomvang die door HDSR in de afgelopen jaren is gerealiseerd.

De organisatie van de bewaking en uitvoering van de investeringen vraagt een andere benadering dan we tot op heden hebben gehad. Sinds vorig jaar geven we hier invulling aan door anders te gaan werken en organiseren. Dat zetten we voort en daarvoor is de taskforce grote projecten opgericht. We maken nadrukkelijker het onderscheid in grote en reguliere projecten. Ook gaan we werken met de zogenaamde IPM-rollen zoals ook Rijkswaterstaat deze kent. Medewerkers worden hiervoor opgeleid. Waar relevant wordt op tijdelijke of structurele basis daarvoor noodzakelijke capaciteit aangetrokken.

Voor investeringsprojecten die wij als penvoerder uitvoeren, worden ook afspraken met samenwerkende organisaties gemaakt over de invulling van de benodigde personeelscapaciteit in deze projecten.

Effecten investeringen Wet Hof

De Wet Hof kan een beperking op de omvang van de investeringen gaan vormen. Omdat de uitgaven van de waterschappen niet individueel worden getoetst maar in waterschapsverband is bovenstaande investeringsomvang realistisch.

Alle investeringen van ons waterschap zijn gemeld bij de Unie van Waterschappen en worden bij de totale afweging op landelijk niveau meegenomen.

4.4 Ontwikkelingen in reserve en vermogenspositie

Reserve

HDSR beschikt op hoofdlijnen over reserves die opgebouwd zijn of opgebouwd worden uit het verschil tussen de belastingopbrengsten en de netto kosten.

De reserve watersysteemheffing is uitgesplitst naar ingezetenen, gebouwd, ongebouwd en natuur. De reserve zuiveringsheffing is uitgesplitst naar zuivering en bestemmingsreservering rwzi Utrecht.

Onderstaand overzicht geeft inzicht in de stand en het verloop van de algemene reserves op basis van de in 4.2 opgenomen financiële ontwikkelingen (bedragen in miljoenen euro's).

Verloop reserves	saldo ult. 2014	saldo ult. 2015	saldo ult. 2016	saldo ult. 2017	saldo ult. 2018	saldo ult. 2019
Watersysteemheffing	19,7	14,2	11,7	9,3	7,8	6,3
Zuivering	7,9	12,6	18,2	20,4	23,9	30,2
	27,6	26,8	29,9	29,8	31,7	36,5

Ultimo 2014 is door de hoge Raad een uitspraak gedaan betreffende de kwestie natuur/ongebouwd. De afhandeling van dit besluit wordt voor alle Waterschappen voorbereid in samenwerking met de Unie van Waterschappen, zodat de uitspraak in geheel Nederland op een eenduidige manier verwerkt wordt. Voor ons waterschap zal rekening gehouden moeten worden met een verlaging van de reserve watersysteemheffing ongebouwd. De effecten van de afhandeling zullen bekend zijn bij de begrotingsbehandeling 2016.

Naast de algemene reserve heeft HDSR een omvangrijke bestemmingsreserve, de bestemmingsreserve Gekanaliseerde Hollandsche IJssel. Deze reserve is ter dekking van de toekomstige exploitatiekosten en investeringsuitgaven behorende bij de overdacht van de taken van Rijkswaterstaat aan HDSR. De omvang van de reserve is ultimo 2014 afgerond € 38,5 miljoen.

Vermogen

De vermogenspositie van ons waterschap is mede door de reservepositie relatief sterk. Omdat waterschappen kapitaalsintensieve organisaties zijn is er naast het eigen vermogen veel vreemd vermogen benodigd voor de financiering van onze investeringen.

HDSR heeft ten behoeve van haar bedrijfsvoering circa 200 miljoen aan langlopende leningen uitstaan. De consequenties van deze schuldpositie worden in onze jaarlijkse exploitatie vertaald naar rentekosten. De looptijden van de leningen zijn divers evenals de rentepercentages. Omdat de financieringsbehoefte stabiel is, HDSR nog een incidentele omvangrijke investering voor de rwzi moet realiseren en de rente historisch laag is, is de leningenportefeuille geoptimaliseerd. Met de herstructurering is het risico verlaagd op fluctuerende rentepercentages op het moment van afloop van een lening.

4.5 Tarieven

Uitgangspunt: kostendeekkende tarieven

Bij de Voorjaarsnota 2014 is ingezet op een lijn van kostendeekkende tarieven door het hanteren van een tijdelijke opslag van 1,5 % op het inflatiepercentage. We zien dat deze lijn tot en met 2018 nagenoeg volledig sluit. Voor het jaar 2019 en verdere jaren lijkt voorzetting van extra tariefsverhogingen vooralsnog niet nodig. Dit betekent dat er in meerjarig perspectief voor het jaar 2019 nog een taakstelling ligt om het nu geprognosticeerde tekort van 1,5 miljoen euro met maatregelen op te lossen.

Besluiten en doorwerking van tariefsaanpassingen

De belastingtarieven volgen in principe de stijging van de totale belastingopbrengsten. Concreet is dit een stijging van 2,5% in de periode tot en met 2018. Vanaf 2019 is gekozen voor een stijging van alleen een doorrekening van de inflatie (nu gesteld op 1%).

Factoren die mede van invloed zijn op de belastingtarieven zijn de belastinggrondslagen. Te weten het aantal ingezetenen, de WOZ-waarde en het aantal vervuilingseenheden.

Op bovenstaande basisgrondslagen heeft het Waterschap zelf geen invloed. Door de economische ontwikkelingen is bijvoorbeeld de grondslag voor de categorie gebouwd de laatste jaren aanzienlijk gedaald waardoor tarieven voor huiseigenaren van onroerend goed optisch stijgen. Op deze ontwikkeling heeft het Waterschap geen invloed. Vanaf het vaststellen van tarieven voor 2015 is er voor gekozen de begroting en de tarieven in afzonderlijke bestuursbesluiten vast te stellen.